

حریم خصوصی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی

محرّم بخشایشی بایقوت^۱

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۱/۱۵

حسین حیدری منور^۲

تاریخ پذیرش: ۹۶/۳/۲۰

چکیده

زمینه و هدف: حریم خصوصی از جمله حقوقی است که انسانها به دلیل نیازهای شخصی از یک طرف به آن وابسته‌اند و از طرف دیگر به دلیل ضرورت زندگی جمعی مکلف‌اند این حق را نسبت به دیگران به رسمیت بشناسند. به شکل اختصار می‌توان چنین بیان کرد حریم خصوصی آن قسمت از خصوصیات یا ویژگی‌های مربوط به فرد است که دیگران حق دخالت در آن را بدون رضایت شخص ندارند که به تعبیری دیگر حق خلوت نیز می‌نامند. اما امروزه به دلیل تحولات عظیم صورت گرفته این حق به یکی از چالش برانگیزترین مسائل حقوق بشر تبدیل شده است. در این مقاله ابتدا حریم خصوصی تبیین، و سپس حریم خصوصی در ایران و اسناد بین‌المللی مورد بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت با ارائه مباحثی به نتیجه‌گیری می‌انجامد. سوال اصلی پژوهش مقایسه حریم خصوصی ایران با اسناد بین‌المللی است روش: این تحقیق توصیفی - تحلیلی است و روش جمع‌آوری اطلاعات از نوع کتابخانه‌ای و میدانی است که از منابع مختلف گردآوری و سپس به تحلیل آن‌ها پرداخته شده است یافته‌ها: نتیجه حاصله این که در حقوق ایران حریم خصوصی شهروندان از تعرض مصون مانده است و در اسناد بین‌المللی نیز در اعلامیه جهانی حقوق بشر و اعلامیه اسلامی حقوقی بشر و دیگر اسناد بین‌المللی بصورت خاص و شفاف به حمایت از حریم خصوصی پرداخته است.

واژگان کلیدی: حریم خصوصی، اسناد بین‌المللی، حقوق ایران.

۱. (مدیر مسئول) کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

۲. مربی و دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشگاه پیام نور، ایران

بیان مسئله

«حریم خصوصی»^۱ یکی از محترم‌ترین حقوق اشخاص است که بر آن تأکید زیادی شده است. حریم خصوصی، محدوده‌ای از اعمال و ویژگی‌های هر شخص است که برای عموم آشکار نبوده و یا وی تمایل به افشای آن ندارد و نسبت به ورود غیر، واکنش نشان می‌دهند. مفهوم اصطلاحی حریم خصوصی همان تعریف حق خلوت است که برخی نویسندگان از آن با عناوینی مانند حق امنیت فردی، مصونیت مسکن و حیثیت و تعرض ناپذیری مکاتبات و غیره یاد نموده‌اند و آن یعنی حق داشتن یک چارچوب محافظت شده، امن و خالی از اغیار که در آن به دور از مداخله و فشار دیگران، شخص آن طور که میل دارد، زندگی کند. انسان‌ها بنا بر فطرت خود، قلمروهایی را محدوده خصوصی خویش می‌دانند و در آن پناه می‌گیرند. با توجه به اهمیت موضوع امام خمینی (ره) نیز با صدور فرمان هشت ماده‌ای، قصد قانونی و نهادینه کردن این ارزش را در بین مردم داشتند و تخطی از آن را از طرف حکومت و نهادهای وابسته به آن، جرم تلقی می‌نمودند.

مسئله حریم خصوصی در کشورهای غربی یک پدیده حقوقی جدید به شمار می‌رود ولی در شریعت و فقه ما از اول ریشه داشته و به ابعاد مختلف آن در اسلام توجه شده است ولی نکته‌ای که باید به آن اشاره نمود این است که در تعارض بین حریم خصوصی با حقوق عمومی به نحوی حمایت و پاسداری از حریم عمومی جامعه را مقدم دانسته و حفظ مصالح اجتماع را ارجح‌تر می‌دانند. حریم خصوصی در مجامع و اسناد بین‌المللی نیز مورد توجه قرار گرفته است. ولی همزمان با این افزایش توجه، تجاوز به حریم خصوصی افراد به دلیل عواملی مانند ورود دولت‌ها به این حریم با توجیهاتی از قبیل انجام اعمال حاکمیتی و غیره و همچنین پیشرفت در زمینه علم و تکنولوژی و استفاده نادرست از آن گسترش یافته است. در اسناد بین‌المللی در ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۱۸ اعلامیه اسلامی حقوقی بشر و دیگر اسناد بین‌المللی بصورت خاص به حمایت از حریم خصوصی پرداخته شده است.

۱- حریم خصوصی

علی رغم اینکه حریم خصوصی به عنوان یکی از ملموس ترین و عینی ترین حقوق، برای هر فردی شناخته شده است ولی هنوز صاحب نظران برجسته دنیا نتوانسته اند بر سر یک تعریف واحد، به توافق برسند؛ زیرا مفهوم حریم خصوصی در هر کشوری با فرهنگ، اقتصاد، اجتماع و رژیم سیاسی حاکم بر آن کشور در ارتباط است؛ بنابراین، می توان گفت مفهوم حریم خصوصی از کشوری به کشور دیگر ممکن است متفاوت باشد. به چند نمونه از این تعاریف اشاره می گردد: اولین تعریفی که برای حریم خصوصی ذکر شده است، تعریف دو تن از قضات دادگاه عالی ایالات متحده آمریکا با بنام «ساموئل وارن» و «لوئیس براندیس» است که حریم خصوصی را به حق افراد برای تنها بودن تعریف کرده اند. (Warren s, 1890, 2) شناسایی حق خلوت و حریم خصوصی، یک چارچوب حفاظت شده و امن را برای افراد به وجود می آورد که در آن می توانند از بازرسی، نظارت و داوری در مورد امور شخصی خود، آزاد و رها باشند. (نیس بام، ۱۳۸۱، ۱۹۸). «آلن وستین»^۱ حریم خصوصی را به «عنوان قدرت تشخیص خودمان، که چه زمانی، چگونه و به چه میزان اطلاعات پیرامون ما به دیگران منتقل می شود، تعریف کرد». (Westin, 1968, 8)

«حریم خصوصی محدوده ای از زندگی شخص است که به وسیله قانون و عرف تعیین شده و ارتباطی با عموم ندارد به نحوی که دخالت دیگری در آن ممکن است باعث جریحه دار شدن احساسات شخص یا تحقیر شدن وی نزد دیگران به عنوان موجود انسانی شود» (رحمدل، ۱۳۸۴، ۱۲۸). «حریم خصوصی قلمروئی است که افراد مایل نیستند دیگران بدون رضایت بدان وارد شوند، حمایت از حریم خصوصی افراد حمایت از آزادی و استقلال فردی او در قبال هم نوعان و ساختار جامعه است که باعث می شود از یک سو فضای لازم برای رشد و تکامل فردی و حفظ تمامیت مادی و معنوی انسان فراهم گردد و از سوی دیگر مانع از آن می شود که دسترسی به اطلاعات به وسیله ای برای سلطه بر انسان ها تبدیل شود» (افشار و نعمتی، ۱۳۸۸، ۶۳).

عده ای هر امری را که فرد بتواند دسترسی به آن را چه به طور فیزیکی مثل ورود به منزل

---

1. Alan Westin

و چه بصورت الکترونیکی همچون دسترسی به اطلاعات شخصی، در کنترل خودش داشته باشد را حریم خصوصی گویند. (شهریاری، ۱۳۸۹، ۱۱۱). همچنین گروهی آن بخش از زندگی شهروندان را که در نظر عرف یا با اعلام پیشین آنها برای افراد دیگر قابل دسترسی نیست، حریم خصوصی می‌پندارند. (ویژه، ۱۳۹۰، ۱۰۵) حریم خصوصی را بخشی از زندگی انسان تعریف میکنند که عرفاً و قانوناً هر گونه ورود، نظارت، کنترل و کسب اطلاع راجع به آن صرفاً باید با اذن شخص صاحب حق صورت گیرد، مگر در موارد مصرح قانونی. (فروغی، ۱۳۹۳، ۱۴۵) تعریف دیگری که کاملتر به نظر میرسد، حریم خصوصی را آزادی عمل فرد در حریم خانه، روابط، مکالمات و اسرار شخصی میداند که فرد مصون از کنجاوی‌های سایرین است. (طباطبائی، ۱۳۸۲، ۵۶). اما این تعریف نیز به دلیل عدم اشاره به استثنائات وارده بر این فکر همچون حکم قانونگذار بنا به مصالح مهم تر، مصون از انتقاد نیست. (آماده، ۱۳۹۲، ۲۰).

از نظر گاه «سولو» جامع‌ترین و باارزش‌ترین حق شهروندی، حق بر حریم خصوصی است. وی در کتاب خود تحت عنوان «فهم حریم خصوصی» باور دارد که هیچ کس نمی‌تواند معنی حریم خصوصی را به صورت شمرده بیان دارد چرا که مفهومی سیال و در جریان است. (Soliv, 2008, 1) آنیتا آلن^۱ حریم خصوصی را اطلاعاتی که غالباً در اخلاق زیستی بسیار مهم، فیزیکی که بر فرد و فضای پیرامون او تأکید، در تصمیم‌گیری‌ها که به انتخابهای فرد احترام و مالکیتی که توجه به دارائی‌های فرد را بر جسته می‌کند تعریف نموده است (Beauchamp & Childress, 2009, 296) بنابراین تعاریف و مصادیق گفته شده از حریم خصوصی، می‌توان تعریف کلی زیر را از حریم خصوصی ارائه داد: حریم خصوصی، حریمی است که افراد اسرار و رازهای شخصی، خانوادگی، مکالماتی، ارتباطاتی و اطلاعات شخصی خود را در آن حفظ و نگهداری می‌کنند و تنها اشخاصی حق حضور در این حریم را دارند که از نظر شخص، محرم وی محسوب شوند، بنابراین، حاضر نیست که به هر بهانه‌ای مورد پایش قرار بگیرد و توسط اشخاص دیگر، مورد تعرض قرار بگیرد. اخیراً بسیاری از کشورها این مفهوم را در قوانین اساسی شان درج کرده‌اند و در دیگر کشورهایی که این حق در قوانین اساسی رسمیت نیافته، دادگاه‌ها حمایت از آن را به عنوان یک حق پایه‌ای مورد قبول قرار داده‌اند. (Kamal, 2005, 29)

۱-۱- تاریخچه حریم خصوصی

هر علمی برای خود دارای تاریخی است، اما حقیقت این است که تاریخ حقوق به درستی ترسیم نشده و هر یک از فیلسوفان، حقوقدانان و فقها در حوزه خود از تاریخ سخن گفته‌اند. مطالعه پیشینه و سیر تحول تاریخی در خصوص هر موضوعی، به عنوان یکی از بخش‌های مقدماتی، به برداشت صحیح و دقیق از آن کمک می‌کند. حریم خصوصی نیز مانند هر موضوع دیگر از پیشینه‌ای برخوردار است. از این رو، در ادامه به بررسی پیشینه تاریخی حریم خصوصی در ادوار گذشته می‌پردازیم.

۱-۱-۱- حریم خصوصی در اسلام

حریم خصوصی پیش از آنکه در غرب و کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی حقوق بشر پیش‌بینی شود، با تاکید بسیار در منابع اسلامی مورد توجه بوده و در آیات متعددی از قرآن مجید، بر لزوم رعایت حریم خصوصی اشخاص تاکید شده است. در منابع اسلامی احکام متعددی درباره وجوه مختلف حریم خصوصی وجود دارد. تحقیق در منابع حقوق اسلام نشان می‌دهد که قدمت حمایت از حریم خصوصی منازل، ارتباطات، امور خصوصی و افکار و عقاید شخصی بیش از ۱۴۰۰ سال پیش مورد تأکید اسلام قرار گرفته است در حالی که نخستین جرقه‌های حمایت جدی از حریم خصوصی به قرون ۱۷ و ۱۸ میلادی برمی‌گردد. در حقوق کیفری اسلام، حریم خصوصی جسمانی با حمایت‌های کیفری سنگینی مانند قصاص مورد حمایت قرار گرفته است. همین‌طور، تعیین مجازات‌های حدی برای تعرض به عفت، تعرض به آبرو و حیثیت و تعرض به حریم اموال از مصادیق این حق حمایت نموده است.

۱-۱-۲- حریم خصوصی در غرب

با تولد تفکر سیاسی مدرن در قرون هجدهم و نوزدهم و ظهور جریان‌های لیبرال و فردگرا، حقوق و آزادی‌های فردی به عنوان بخش عمده‌ای از مطالبات شهروندان مطرح گردید به طوری که عدم دخالت در زندگی خصوصی شهروندان از سوی دولت‌ها مهمترین مشخصه یک

دولت لیبرال را به خود اختصاص داد. تا قبل از سال ۱۸۹۰ میلادی، مفاهیمی همچون افتراء، افشاء اسرار شغلی و مصونیت مسکن و در مفهومی عامتر، حق مالکیت، تا حدود زیادی مراد از حریم خصوصی را پوشش می‌داد. اما نخستین بار در سال ۱۸۹۰ میلادی، حریم خصوصی به عنوان یک مفهوم حقوقی در مجله حقوقی هاروارد در مقاله‌ای با عنوان «حق تمتع از خلوت» توسط دو آمریکایی به نامهای «ساموئل وارن» و «لوئیس براندیس» مطرح شد. این حق در قوانین اساسی یا عادی برخی از کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته و در اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ میلادی نیز به رسمیت شناخته شده است (مسعویان، ۱۳۹۱، ۸۸).

کشورهای مختلفی در طی قرون و اعصار، با وضع قوانین مختلف از حریم خصوصی حمایت کرده‌اند. در سال ۱۸۵۸، در فرانسه قانونی وضع شد که انتشار مسائل خصوصی را ممنوع کرد و برای حریم شکنان مجازات‌هایی در نظر گرفت. در سال ۱۸۸۹، قوانین نروژ، انتشار اطلاعات مربوط به افراد و امور خصوصی آنها را ممنوع اعلام کرد. از سال ۱۸۹۰ هم در قوانین عمومی آمریکا، این حق به رسمیت شناخته شده است. اعلامیه جهانی حقوق بشر را که در سال ۱۹۴۸ منتشر شد، می‌توان شاخص مدرن حفظ حریم خصوصی در سطح بین‌المللی دانست که به طور خاص از حریم مکانی و ارتباطی حمایت می‌کند. بنا بر ماده ۲۱ این قانون: «حریم خصوصی، خانواده، خانه و مکاتبات، آبرو و حیثیت افراد نباید مورد تعرض و مزاحمت واقع شود. هر کس این حق را دارد که علیه چنین مزاحمت‌هایی مورد حمایت قرار گیرد.» به این ترتیب و از آن پس، در بسیاری از معاهدات بین‌المللی مربوط به حقوق بشر، حریم خصوصی به عنوان یک «حق» به رسمیت شناخته شده است. ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۱۴ کنوانسیون سازمان ملل در مورد حقوق کارگران مهاجر و ماده ۱۶ کنوانسیون سازمان در مورد حمایت از کودکان، از جمله این معاهدات هستند.

۱-۳- حریم خصوصی در ایران

در اصول ۲۲ و ۲۳ و ۲۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز رد پای توجه به این حق را می‌توان پیدا کرد. اصل ۲۲ قانون اساسی می‌گوید: «حیثیت، جان، مال، حقوق و مسکن افراد از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند اصل ۲۳ هم نفتیش عقاید را

ممنوع کرده و اصل ۲۵ این مساله را بیان می‌کند که بازرسی، نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون»

در سال ۱۳۸۵ طرحی تقدیم مجلس شد که به طرح حمایت از حریم خصوصی معروف است. در این طرح به حریم خصوصی جسمانی، منازل، محل کار، حریم خصوصی اطلاعات، اطلاعات شخصی در فعالیتهای رسانه‌ها، حریم خصوصی ارتباط است و مسولیت‌های ناشی از نقض حریم خصوصی توجه شده است. سرفصل‌های این لایحه به «حریم خصوصی جسمانی»، «حریم خصوصی اماکن و منازل»، «حریم خصوصی در محل کار»، «حریم خصوصی اطلاعات»، «اطلاعات شخصی در فعالیتهای رسانه‌ای»، «حریم خصوصی ارتباطات» و «مسولیت‌های ناشی از نقض حریم خصوصی» اختصاص دارد.

امام خمینی (ره) بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران نیز به حساسیت و اهمیت این حریم واقف و از این حق شهروندان پاسداری کرد. ایشان در تاریخ ۶۱/۹/۲۴ فرمان هشت ماده‌ای خطاب به قوه قضاییه و تمام ارگان‌های اجرایی در مورد اسلامی شدن قوانین صادر کرد و در این فرمان ورود بدون اذن به منازل و محل کار افراد و شنود تلفن و گوش دادن به نوار و ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم و تجسس در اسرار دیگران و افشای آن را ممنوع و جرم دانست.

۲- حریم خصوصی در اسناد بین‌المللی

بعد از جنگ‌های جهانی شاهد انقلابی در پیشرفت حقوق بشر هستیم. جلسات، کنفرانس‌ها، معاهدات و... در حمایت از حقوق افراد انسانی و لزوم رعایت انواع حقوق و احترام به حریم خصوصی وی تشکیل و منعقد شد. اغلب دولت‌ها هم در این گردهمایی‌ها شرکت کردند و نهادهای بین‌المللی متعددی به وجود آمد که از حقوق افراد در مقابل دولت‌های خودشان و دولت‌های دیگر حمایت می‌کردند. هر چند منشور ملل متحد در ماده ۵۵ به لزوم رعایت اصل تساوی حقوق و آزادی‌های اساسی بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس و زبان یا مذهب و انواع حقوق اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و آموزشی تأکید داشت، اما باید نقطه عطف این تحولات

و انقلاب‌های حقوقی را در تصمیمی دانست که منجر به تصویب اعلامیه‌ی فراگیر حقوق بشر در دهم دسامبر ۱۹۴۸ گردید.

۲-۱- اعلامیه اسلامی حقوق بشر^۱

همانگ با تحولات جهانی کشورهای اسلامی در قاهره اعلامیه‌ای به تصویب رسید که بسیاری از مواد آن در ارتباط با حریم خصوصی و احترام به آنها می‌باشد. ماده ۱۸ این اعلامیه به طور صریح به حمایت از حریم خصوصی پرداخته است. برابر ماده ۱۸ اعلامیه اسلامی حقوق بشر هر انسانی حق دارد که نسبت به جان و دین و خانواده و ناموس و مال خویش در آسودگی زندگی کند و در امور زندگی خصوصی خود استقلال داشته باشد و جاسوسی یا نظارت بر او با مخدوش کردن حیثیت او جایز نیست و باید از او در مقابل هر گونه دخالت زور گویانه در این شئون حمایت شود. مسکن هر فرد در حالی حرمت دارد و نباید بدون اجازه ساکنین آن یا بصورت غیر مشروع وارد آن شد و نباید آن را خراب یا مصادره کرد یا ساکنینش را آواره نمود.

در مورد ماده ۱۸ اعلامیه اسلامی حقوق بشر نکته‌ای که باید به آن اشاره کرد این است که انسان به طور مطلق و به دور از تعلقات دینی و مذهبی موضوع این ماده می‌باشد بنابراین از نظر اعلامیه اسلامی حقوق بشر همینکه شخصی دارای حریم خصوصی باشد حق خواهد داشت که در آن حریم احساس آسودگی و امنیت نماید. در این ماده حمایت از انسانها در زندگی خصوصی و بطور عام در حریم خصوصی مادی و معنوی تکلیف گردیده است؛ اگر چه مخاطب این تکلیف مشخصاً از دولت نام برده نشده است. اما از آنجا که حریم خصوصی اساساً در حوزه امنیت عمومی قرار می‌گیرد و زیر مجموعه آن است. این تکلیف بیشتر متوجه دولتها می‌گردد. حرمتی که در ماده ذکر شده برای مسکن شناخته است فارغ از هر قید و بندی می‌باشد، در این بند ورود بدون اجازه ساکنین آن ممنوع دانسته شده است و این مفهوم واقعی حریم خصوصی مادی است که اختصاص به مالک آن حریم ندارد بلکه به ساکنین حریم مربوط می‌باشد. حریم مسکن از آن ساکنین آن است و هر آن کس که داخل مسکن

۱ - اعلامیه اسلامی حقوق بشر مصوب ۵ اوت ۱۹۹۰ یا ۱۵ مرداد ۱۳۶۹.

است خواه مالک شرعی و قانونی باشد یا نباشد حریمش محترم و محفوظ می‌باشد و برای ورود به آن نیاز به اجازه‌ی قانون است.

۲-۲- اعلامیه جهانی حقوق بشر

سند بین‌المللی دیگر که به طور خاص حرمت انسان و پاسداری از شخصیت وی را به عنوان یک وظیفه برای همگان توصیف نموده و نقض آن را نقض مقررات نظام بین‌المللی می‌داند، اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌باشد. ماده یک این اعلامیه همه انسانها را از لحاظ حیثیت و حقوق با هم برابر می‌داند و در ادامه در ماده سه، حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی را برای تمام انسانها مورد تاکید قرار می‌دهد. (احمدی، ۱۳۸۶، ۳۱۲)

برابر ماده ۱۲ این اعلامیه جهانی حقوق بشر احدی در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه، یا مکاتبات خود نباید مورد مداخله‌های خودسرانه واقع شود و شرافت و اسم و رسمش نباید مورد حمله قرار گیرد. هر کس حق دارد که در مقابل اینگونه مداخلات و حملات مورد حمایت قانون قرار گیرد. زندگی خصوصی دامنه وسیعی دارد و می‌توان هر آنچه را که به دیگران مربوط نمی‌باشد و با زندگی امور دیگران ارتباط ندارد را جزو زندگی خصوصی دانست، که امور خانوادگی هم بخشی از زندگی خصوصی به حساب می‌آید. نحوه ارتباط یا انسانهای دیگر آمدن، رفتن، لباس پوشیدن انتخاب‌های شخصی یا سیاسی، تجرد، تاهل، دارایی و اموال، علایق و گرایشهای شخصی و... از مصادیق زندگی خصوصی می‌باشند و جزو حریم خصوصی اشخاص به حساب می‌آیند؛ هیچکس حق مداخله‌های خودسرانه در آنها را ندارد و هیچکس نمی‌تواند آنها را به زیر سوال برده و یا تغییراتی را در آنها به صاحب آن حریم تحمیل نماید و یا او را وادارد که در زندگی خصوصی خود به غیر از آنچه که حق آنهاست مطالبه نماید این امر دخالت در حریم خصوصی بوده و هر کس حق دارد در مقابل اینگونه مداخلات و حملات مورد حمایت قانونی قرار گیرد.

این ماده اقامتگاه را نیز در ردیف مصادیق حریم خصوصی اشخاص آورده و حکم ماده را شامل آن نیز می‌داند. اقامتگاه اشخاص قابل تحقیق و تفحص نمی‌باشد و شخص حق دارد آن را به هر کس که تمایل دارد اعلام نماید و تکلیفی در اعلام اقامتگاه خود به دیگران مگر

آنکه برابر مقررات داخلی کشورها تعهد به اعلام تغییر در اقامتگاه را نموده باشد یا توافق به اعلام اقامتگاه نموده باشد. در غیر اینصورت اقامتگاه جزو حریم خصوصی شخصی و غیر قابل تعرض می‌باشد. مکاتبات افراد نیز جزو حریم خصوصی معنوی اشخاص و مصداقی از زندگی خصوصی آنهاست و نمی‌توان به اطلاع یا فاش نمودن یا علنی نمودن آنها اقدام کرد. مکاتبات افراد تا زمانی که از طرف صاحب آن‌ها اجازه داده نشود خصوصی بوده و تلاش برای اطلاع از آنها نقض حریم خصوصی می‌باشد. البته باید این قید را اضافه نمود که برخی مکاتبات به واسطه اینکه حامل اطلاعات مهمی در موارد جرایم یا حقوق عمومی هستند با دخالت مقامات صالحه قضایی و در جریان دادرسی قابل دسترسی و استفاده برای مقامات مذکور هستند.

۲-۳- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی

میثاق حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ میلادی نیز در بند یک ماده ۹ خود حق امنیت شخصی را برای تمام افراد به رسمیت شناخته و سپس در بند یک ماده ۱۷ زندگی خصوصی و حریم شخصی را مورد حمایت قانونی میدانند. (احمدی، همان، ۱۴۷). ماده ۱۷ میثاق تا حدودی همان پیام ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر را دارد. با این تفاوت که در ماده ۱۷ ورود به حریم خصوصی افراد را با مجوز قانون قبول نموده است. در ماده ۱۷ میثاق مداخلاتی را که وفق قانون باشد نقض حریم خصوصی نمی‌داند و به نوعی قوای عمومی و قانونی را در ورود به حریم خصوصی افراد اعم از اقامتگاه مکاتبات زندگی خصوصی و خانوادگی محق می‌داند. بنابراین چنانچه تفتیش منازل به دستور قاضی و به موجب قانون باشد حریمی برای شخصی باقی نخواهد ماند تا آن را خصوصی قلمداد کرده و به دفاع از آن برخیزد. طبق بند یک ماده ۱۷ میثاق، زندگی خصوصی،^۱ خانواده،^۲ اقامتگاه،^۳ مکاتبات،^۴ شرافت و حیثیت،^۵ به عنوان مصادیق حریم خصوصی بیان شده است

1. Privacy
2. Family
3. Home
4. Correspondence
5. Honour and reputation

در بند سه از ماده ۱۹ اعلامیه مذکور نیز مقرر شده که اعمال حق آزادی بیان و شقوق مندرج در بند ۲ همان ماده مستلزم حقوق و مسئولیت‌های خاص است و از این رو ممکن است محدودیت‌های خاصی وفق قانون بر نحوه اعمال آن وضع شود. این ماده در ادامه این موارد را شامل احترام به حقوق و حیثیت دیگران و نیز حفظ امنیت عمومی و یا سلامت و اخلاق عمومی می‌داند. طبق میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی هیچکس نباید در زندگی خصوصی مورد مداخله خودسرانه یا خلاف قانون قرار گیرد و شرافت و حیثیت او نباید مورد تعرض غیر قانونی واقع شود. هر کسی حق دارد در مقابل اینگونه مداخلات از حمایت قانون برخوردار شود.

۲-۴- کنوانسیون‌های بین‌المللی

در کنار منابع فوق که شناخته شده‌ترین مستندات حریم خصوصی در اسناد بین‌المللی هستند می‌توان به برخی از کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز اشاره نمود که به طور ضمنی به حمایت از حریم خصوصی پرداخته‌اند.

۱- کنوانسیون بین‌المللی منع مجازات کشتار دسته جمعی (ژنوساید) مصوب ۹ دسامبر ۱۹۴۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد که در تاریخ ۳۰ آذرماه سال ۱۳۳۴ به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است. (شهری و دیگران، ۱۳۷۲، ۳۸۵). ۲- کنوانسیون تکمیلی لغو بردگی، تجارت برده و سازمان‌ها و اعمال مشابه بردگی، مصوب ۷ سپتامبر ۱۹۵۷ مجمع عمومی سازمان ملل متحد که در تاریخ ۳ اسفند ۱۳۳۷ به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است. (همان، ۷۲۶). ۳- کنوانسیون بین‌المللی رفع تبعیض نژادی مصوب ۲۱ دسامبر ۱۹۶۵ مجمع عمومی سازمان ملل که در تاریخ ۳۰ تیرماه ۱۳۴۷ به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است. (همان، ۲۲۳). ۴- کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان مصوب ۲۸ ژوئیه ۱۹۵۱ و پروتکل مربوط به وضعیت پناهندگان مصوب ۳۱ ژانویه ۱۹۶۷ که در تاریخ ۲۵ خرداد ۱۳۵۵ به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است. (همان، ۲۷۶). ۵- کنوانسیون بین‌المللی لغو و مجازات جنایت آپارتاید مصوب ۳۰ نوامبر ۱۹۷۳ مجمع عمومی سازمان ملل که در تاریخ ۴ بهمن ماه ۱۳۶۳ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. (همان، ۵۷۲).

۶- کنوانسیون بین‌المللی ضد آپارتاید در ورزش مصوب ۱۰ دسامبر ۱۹۸۵ مجمع عمومی سازمان ملل که در هفتم مهرماه ۱۳۶۶ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. (همان، ۵۹۴). ۷- کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۲۰ نوامبر ۱۹۸۹ مجمع عمومی سازمان ملل متحد که در تاریخ اول اسفند ماه ۱۳۷۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. (همان، ۸۴۷) هر یک از کنوانسیون‌های فوق به همراه اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق‌های آن از منابع بین‌المللی حریم خصوصی به شمار می‌آیند.

۳- حریم خصوصی در قوانین ایران

در قوانین و مقررات داخلی نیز حریم خصوصی افراد مورد توجه قرار گرفته و احترام آن و الزام افراد و دولت به حراست از حریم خصوصی مورد توجه قرار گرفته است. از جمله قوانین و مقررات مهم در زمینه محافظت از حریم خصوصی به شرح ذیل می‌باشد.

۳-۱- قانون اساسی

قانون اساسی در جمهوری اسلامی ایران به عنوان مهم‌ترین منبع قانونی محسوب می‌شود و از یک حاکمیت و برتری برخوردار است که هیچ قانونی نمی‌تواند در مخالفت با آن تصریحی داشته باشد و قابل نقض توسط قوانین دیگر از جمله قوانین عادی نیست. قانون اساسی ایران در مورد حمایت از حریم خصوصی در قالب اصول خاص، فاقد صراحت می‌باشد و صرفاً این موضوع را به صورت ضمنی مورد بررسی قرار داده است.

اصل ۲۲: اصل ۲۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مهمترین سند در مورد حریم خصوصی است که در عین موجز و کلی بودن آن به ابعاد مختلفی از حریم خصوصی توجه شده است مانند حریم خصوصی معنوی (حیثیت)، حریم خصوصی جسمانی (جان)، حریم خصوصی مکانی (مسکن و شغل). در این ماده قید شده است که «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند».

اصل ۲۵: اصل ۲۵ قانون اساسی هر گونه تجسس را ممنوع اعلام کرده است. با اینکه این مفهوم خاص می‌باشد، ولی از طریق آن می‌توان بسیاری از مصادیق حریم خصوصی را در زمره

اطلاق کلمه «تجسس» قلمداد کرد. این اصل مبنای حریم خصوصی ارتباطاتی می‌باشد که به جنبه‌های نوین ارتباطات و اطلاعات بویژه در زمینه ارتباطات اینترنتی قابل تسری است. در این ماده اشاره شده است که «بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکسی، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون». این اصل به طور اختصاصی مدافع حریم خصوصی معنوی اشخاص می‌باشد. هر شخص برای خود دارای خلوتی است که دیگران را به آن راه نیست و این حریم و خلوت ممکن است در یک نامه خصوصی یا مکالمه تلفنی یا پیام کوتاه باشد. مخاطبین اصل ۲۵ قانون اساسی هم شهروندان و هم دولت هر دو می‌باشند مثلاً استراق سمع و افشای آن می‌تواند توسط شهروندان نیز صورت گیرد اما سایر موارد مذکور در اصل ۲۵ جزو اموری است که اصولاً نقض آنها فقط توسط دولت با امکاناتی که در اختیار دارد امکان پذیر است. اصل ۲۵ قانون اساسی یکی از اصول مهم جهت حفظ حریم خصوصی معنوی اشخاص در جهت تثبیت امنیت اجتماعی است که هر آن ممکن است توسط دولت نقض گردد.

اصل ۳۹: برابر این اصل «هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.» هر چند براساس این اصول، آزادی عمل و حرمت انسان‌ها در حریم خصوصی و زندگی شخصی آنها مسجل شده است، اما در اصل ۴۰ قانون اساسی این آزادی عمل، براساس حدیث معروف «لاضرر ولاضرار فی الاسلام» به ضرر نرساندن به دیگری مشروط شده است: «هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.» در راستای تحقق همین حقوق مصرح در قانون اساسی، علاوه بر مجازات‌هایی که برای تعرض به حریم خصوصی در آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی در نظر گرفته شده است، در سال ۱۳۸۳ نیز قانونی تحت عنوان «قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی» به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید که در آن بر حقوق متهمان و رعایت حدود قانونی از سوی ضابطان قضایی تأکید و به منظور اجرای آن، ستادی با عنوان هیئت نظارت قضایی تشکیل شد.

۳-۲- قانون مجازات اسلامی

در خصوص حریم خصوصی جسمانی افراد در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ مجازات‌هایی از قبیل حبس و انفصال را برای برخی مصادیق نقض حریم خصوصی جسمانی نظیر حبس یا بازداشت غیر قانونی افراد پیش بینی نموده است.

ماده ۵۸۰ تعزیرات: برابر ماده ۵۸۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ «هر یک از مستخدمان و مأموران قضایی یا غیرقضایی یا کسی که خدمت دولتی به او راجع شده باشد بدون ترتیب قانونی به منزل کسی و بدون اجازه و رضای صاحب منزل داخل شود به حبس از یک ماه تا یکسال محکوم خواهد شد مگر اینکه ثابت کند به امر یکی از روسای خود که صلاحیت حکم را داشته، مکره به اطاعت امر او بوده، اقدام کرده است که در این صورت مجازات مزبور در حق آمر اجرا خواهد شد و اگر مرتکب یا سبب وقوع جرم دیگری نیز باشد، مجازات آن را نیز خواهد دید و چنانچه این عمل در شب واقع شود مرتکب یا آمر به حداکثر مجازات مقرر محکوم خواهد شد». ظاهر ماده بیانگر آن است که منزل با مسکن فرق دارد و اگر چه ممکن است با دقت بتوان تفاوت‌هایی میان آنها قائل شد، مثل اینکه گفته شود منزل برای محل سکونت موقت و مسکن برای محل سکونت دائمی به کار می‌رود، اما این دو واژه مترادف هستند. (تابش، ۱۳۹۰، ۳۴).

ماده ۵۸۲ تعزیرات: در خصوص حق حریم خصوصی ارتباطاتی ماده ۵۸۲ ضمانت اجرای کیفری مناسب پیش بینی نموده است. در ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی آمده است «هر یک از مستخدمین و مأمورین دولتی، مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی^۱ یا ضبط یا استراق سمع نماید یا بدون اجازه صاحبان آنها مطالب آنها را افشاء نماید به حبس از یک سال تا سه سال و یا جزای نقدی از شش تا هجده میلیون ریال محکوم خواهد شد». در تعریف مراسله و مخابره گفته‌اند، نوشته‌های مکتوبی است که برای ارسال از نقطه‌ای به نقطه دیگر در داخل یا خارج از کشور به صورت تلگرام باسیم یا بی سیم، تلکس، تله تایپ و فاکس به ادارات و مراکز مخابراتی داده می‌شود. (قربانی، ۱۳۸۷، ۴۵)

۱. مراد از بازرسی مراسله عبارت است از باز کردن و مطالعه متن نامه‌ای که در پاکت سرپسته به ادارات یا دواپر پستی کشور تحویل شده است. برای اطلاعات بیشتر ر.ک. (موالی زاده، ۱۳۹۱، ص ۸۳)

ماده ۶۴۸ تعزیرات: در ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی در حمایت از زندگی خصوصی افراد و در راستای نهی از افشاء اسرار حرفه‌ای اشخاص می‌گوید «اطباء و جراحان و قابله‌ها و دارو فروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه محرم اسرار می‌شوند، هر گاه در غیر از مواردی که بر حسب قانون ملزم می‌باشند اسرار مردم را افشا کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند». بنابراین مرتکب باید از جمله افرادی باشد که به مناسبت شغل یا حرفه خود، محرم اسرار شده‌اند. به عبارت دیگر باید حصول علم آنان به اسرار اشخاص به اعتبار اطمینان و اعتمادی باشد که مردم در مراجعات خود به آنها دارند. (اسدی، ۱۳۸۶، ۱۲۱). لزوم حفظ این حریم علاوه بر آنکه در قرآن در آیات ۲۷ و ۲۸ سوره نور^۱ و روایات مورد تأکید قرار گرفته، قوانین کشورمان نیز در موارد متعددی به صورت پراکنده و مصداقی، حمایت خود را از آن به منصف ظهور گذاشته است. (احمدلو، ۱۳۹۲، ۱۰۶)

۳-۳- قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حقوق شهروندی

از مهم‌ترین قوانینی که اخیراً در مورد حقوق شهروندی تصویب شده است، می‌توان به «قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳» اشاره کرد. در این قانون به حقوق اصحاب دعوا و وظیفه ضابطان و مقامات قضایی و دیگر مقامات دولتی در خصوص رعایت حقوق و آزادی‌های فردی و عمومی شهروندان و حمایت از حریم خصوصی آنان، تأکید شده است. در حال حاضر حساسیت در لزوم رعایت مفاد قانون مزبور در واحدهای قضایی و انتظامی با عنایت به پیگیری‌هایی که از طرف مسئولان قضایی صورت می‌گیرد و دستورالعمل‌هایی که در این خصوص صادر شده، بیشتر از سایر قوانین احساس می‌شود.

۱. آیه ۲۷ سوره «نور» يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَيَّ أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» ای کسانی که ایمان آورده‌اید به خانه‌هایی که خانه‌های شما نیست داخل مشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام گوید این برای شما بهتر است باشد که پند بگیرید. آیه ۲۸ سوره نور «فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ اذْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ» و اگر کسی را در آن نیافتید پس داخل آن مشوید تا به شما اجازه داده شود و اگر به شما گفته شد برگردید برگردید که آن برای شما سزاوارتر است و خدا به آنچه انجام می‌دهید داناست. برای اطلاعات بیشتر ر.ک. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵، ۳۲۴)

(علیزاده، ۱۳۹۲، ۷۷).

در قانون مزبور مواردی از جنبه‌های حریم خصوصی افراد و لزوم رعایت آنها از طرف ضابطین قوه قضائیه و محاکم عمومی و انقلاب و دادسراها پیش بینی شده است. برابر بند ۶ ماده واحده «در جریان دستگیری و بازجویی با استطلاع و تحقیق از ایدای افراد نظیر بستن چشم و سایر اعضا، تحقیر و استخفاف به آنان، اجتناب گردد». در بند ۸ ماده واحده که مبین یک استثنا بر حق حریم خصوصی یعنی مواردی که برای کشف یک جرم نقض حریم خصوصی لازم و ضرور است رعایت حدود تخطی از اصل حرمت حریم خصوصی را بیان می‌کند. «بازرسی و معاینات محلی، جهت دستگیری متهمان فراری یا کشف آلات و ادوات جرم بر اساس مقررات قانونی و بدون مزاحمت و در کمال احتیاط انجام می‌شود و از تعرض نسبت به اسناد و مدارک و اشیائی که ارتباط به جرم نداشته و یا به متهم تعلق ندارد و افشای مضمون نامه‌ها و نوشته‌ها و عکس‌های فامیلی و فیلم‌های خانوادگی و ضبط بی مورد آنها خودداری گردد».

۳-۴- قانون آیین دادرسی کیفری ایران

اهمیت آیین دادرسی کیفری، به‌ویژه بر صاحب نظران مسائل جنایی پوشیده نیست تا آنجا که گفته‌اند چنانچه به کشوری ناشناخته گام نهادید و مشتاق آگاهی از حقوق و آزادی‌های فردی و ارزش و اعتباری که جامعه برای آن قائل است باشید، کافی است به قانون آیین دادرسی کیفری آن مراجعه کنید. (آشوری، ۱۳۸۸، ۱). توجه به اصول کلی حقوق کیفری نظیر اصل برائت و حاکمیت آن و توجه به کرامت انسان‌ها و حرمت حریم خصوصی آن‌ها از جمله علل اصلی تدوین آیین دادرسی کیفری می‌باشد.

ماده ۴: اولین ماده از مواد قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ که به دفاع از حریم خصوصی افراد پرداخته است ماده ۴ می‌باشد. برابر ماده ۴ «اصل، برائت است. هرگونه اقدام محدود کننده، سلب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی مجاز نیست و در هر صورت این اقدامات نباید به گونه‌ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند.» قانونگذار در این ماده نیز بر اساس اصل ۳۷ قانون اساسی اصل را بر برائت گذاشته است، یعنی همه افراد در ابتدا بی گناه

محسوب می‌شوند مگر اینکه خلاف آن ثابت شود؛ همچنین در این ماده با استناد به اصول ۲۲، ۲۵، ۳۲ و ۳۳ قانون اساسی تاکید شده است که هرگونه اقدام در خصوص سلب آزادی اشخاص در مراحل رسیدگی محتاج حکم قانون است یعنی صدور قرارهای تامین از جمله قرار بازداشت یا سایر قرارهایی که به علت عدم امکان و توانایی متهم منتهی به بازداشت می‌شود باید مستند قانونی داشته باشد که در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ مواد ۲۳۷، ۲۳۸ و ۲۳۹ مستندات قانونی لازم را در این خصوص ارائه نموده است.

مقصود از نظارت مقام قضائی در خصوص اقدامات سالب آزادی و مواردی که ورود به حریم خصوصی ضرورت دارد تنها کسب دستور ابتدائی از مقام قضائی نیست بلکه نظارت در تمام طول مدت جمع آوری با ذکر دقیق موارد لازم و علت آن‌ها باید صورت گیرد، پرهیز از جمع آوری اطلاعاتی که مرتبط با موضوع پرونده نیست و عدم افشاء آن ضرورت دارد.

ماده ۱۳۷: ماده ۱۳۷ قانون آیین دادرسی کیفری ورود به منزل و بازرسی از آن را صرفاً در زمان وجود ظن قوی مبنی بر کشف متهم یا آلات جرم مجاز دانسته است.^۱

ماده ۱۵۰: ماده ۱۵۰ جواز کنترل تلفن افراد را محدودتر کرده و صرفاً در مواردی که کنترل تلفن مرتبط با امنیت کشور یا یا مرتبط با جرایم مجازات سلب حیات، حبس ابد، قطع عضو و جایات عمدی مستلزم یک سوم دیه یا بیشتر میباشد، مجاز دانسته است.

ماده ۱۵۲: در مورد حریم ارتباطی و مصونیت مکاتبات و مراسلات، ماده ۱۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری نیز، بازرسی این موارد را مشروط به احراز ظن قوی به کشف جرم، آن هم توسط قاضی و تفتیش در حضور متهم دانسته است.

۳-۵- حمایت از حریم خصوصی در قوانین مربوط به جرایم رایانه‌ای و فضای مجازی

اس‌تفاده روزافزون از کامپیوتر و تکنولوژی‌های الکترونیکی، نیاز به توجه به حفظ این حریم خصوصی را افزایش می‌دهد. (Arnason, 2004, 27) اگر چه اشخاص تا حدودی خود می‌توانند مانع از نقض حریم خصوصی در فضای سایبر شوند، اما در موارد مختلف به دلایل ۱. تفتیش و بازرسی منازل، اماکن بسته و تعطیل و همچنین تفتیش و بازرسی اشیاء در مواردی که حسب قرائن و امارات، ظن قوی به حضور متهم یا کشف اسباب، آلات و ادله وقوع جرم در آن وجود دارد، با دستور بازپرس و با قید جهات ظن قوی در پرونده، انجام می‌شود

گوناگون مجبورند اطلاعات مربوط به حریم خصوصی خود را به شرکت‌ها یا دولت‌ها بدهند. آنچه مهم است این است که با افزایش و پیشرفت در فناوری می‌بایست، راهکارهایی برای جلوگیری از نقض حریم خصوصی پیش بینی شوند. (Cyber Crime Strategy, 2010, 27) یکی از این راهکارها پیش بینی مجازات در قوانین برای افرادی است که به این حریم شخصی وارد می‌شوند.

حریم خصوصی در قوانین مربوط به جرایم رایانه‌ای و فضای مجازی نیز مانند سایر قوانین پیش‌بینی شده است ولی بصورت مدون و منسجم نیست. عدم تبیین مرزهای حوزه عمومی در فضای مجازی و سایبری و ابهام در محدوده و قلمرو این حوزه و همچنین آگاهی کمتر کاربران این عرصه در مورد حفاظت از حریم خصوصی خود، باعث افزایش نقض حریم خصوصی افراد در این حوزه می‌گردد. عمده‌ترین قانون در راه حفظ حریم خصوصی در عرصه رایانه، قانون جرائم رایانه‌ای است که مصوب سال ۱۳۸۸ می‌باشد و به بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی اضافه گردیده است. در این قانون در مواد مختلفی حریم خصوصی مورد حمایت قرار گرفته که مهم‌ترین آن ماده ۴۸ است که برابر تبصره آن «دسترسی به محتوای ارتباطات غیر عمومی ذخیره شده، نظیر پست الکترونیکی یا پیامک، در حکم شنود و مستلزم رعایت مقررات مربوط است.» بنابراین ملاحظه می‌شود که حتی در صورتی که از لحاظ تکنولوژیکی امکان دسترسی به محتوای پست‌های الکترونیکی میسر باشد، از لحاظ قانونی بدون حکم مقام مجاز قضایی نمی‌توان این محتواها را کنترل و مطالعه کرد.

با توجه به حساسیت این امر قسمت عمده دغدغه مدافعان حریم خصوصی، در ایفای نقش پلیس به عنوان ضابط قضایی بروز می‌کند. حقوق شهروندی که به عنوان متهم در اختیار پلیس قرار می‌گیرد، محل چالش است. از یک سو، متهم و حتی مجرم، دارای حقوق ویژه‌ای است که برآمده از حقوق شهروندی است. رکن پیش‌نیاز مهمی که مجریان قانون موظفند برای مقابله با تهدیدهای سایبری به برپایی آن کمک کنند و به آن پایبند باشند، قوانین و مقررات لازم الاجراست. در واقع همانطور که از نام این گروه پیداست، آنان مجری قانون هستند و نه واضع آن یا به صورتی اقدام کنند که به آرای شخصی خودشان عامل باشند. قانونمندی‌سازی اقدامات مجریان قانون در مجموعه قوانین موسوم به آئین دادرسی کیفری

یا نظایر آن، نباید این استنباط را برانگیزد که آن‌ها از مجموعه قوانینی که بر ماهیت امور کیفری متمرکز هستند بی‌نیازند. بلکه موظفند در حوزه تخصصی خود به آن‌ها نیز تسلط داشته باشند. (جلالی فراهانی، ۱۳۸۷، ۴۳) زیرا تنها دلیل قانونی که از راههای قانونی و با رعایت مقررات واجب الرعايه تحصیل شده است قابل استناد و ارائه به مراجع قضایی است؛ (حبیب زاده، ۱۳۹۲، ۴۷) هر چند برخی بر این باورند که بسیاری از اطلاعات خصوصی شهروندان که در اختیار پلیس قرار دارد می‌تواند بدون مجوز افراد در دسترس دولت گذارده شود. تمایل دولت‌های بیخ این اطلاعات به دلیل کنترل همه جانبه بر زندگی مردم می‌باشد. از این رو احتمال مصون ماندن حریم خصوصی در فضای سایبر به دلیل نظارت همه گیر دولت با تردیدهای جدی روبرو می‌شود. (Paul, 1999, 1621)

۳-۶- حمایت از حریم خصوصی در قانون تجارت الکترونیک

مورد دیگری که حریم خصوصی افراد در آن مورد حمایت قرار گرفته است، قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷ می‌باشد که در موادی از آن تحت عنوان «حفاظت از داده پیام در بستر مبادلات الکترونیکی» بر لزوم رعایت حریم خصوصی فعالان حوزه تجارت الکترونیک تأکید کرده است.

ماده ۵۸: در همین راستا ماده ۵۸ این قانون به صراحت انتشار داده پیام‌های شخصی را فقط در صورت رضایت صریح اشخاص مجاز دانسته است. البته انتقاد وارده بر این ماده عدم ورود به بحث «تحصیل داده» است که با بیان نکردن این مورد، تحصیل داده‌های دیگران بدون انتشار آنها مستوجب ضمانت اجرای این قانون نمی‌باشد. که البته باید گفت از امتیازات این قانون وضع و تعیین مجازات در مواردی است که حریم خصوصی افراد در قالب مبادلات الکترونیکی از سوی نهادهای دولتی یا غیر دولتی مورد تجاوز قرار می‌گیرد. (سوادکوهی، ۱۳۸۲، ۵)

ماده ۶۲: این ماده از قانون تجارت الکترونیک حمایت از اسرار تجاری را مورد تأکید قرار داده و بدین وسیله حفاظت از حریم خصوصی تجاری افراد را ضروری می‌داند.

ماده ۶۴: در ماده ۶۴ آمده است: «به منظور حمایت از رقابتهای مشروع و عادلانه در بستر

مبادلات الکترونیکی، تحصیل غیرقانونی اسرار تجاری و اقتصادی بنگاهها و موسسات برای خود و یا افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی جرم محسوب و مرتکب به مجازات مقرر در این قانون خواهد رسید».

ماده ۶۵: برابر ماده ۶۵ این قانون «اسرار تجاری الکترونیکی شامل اطلاعات، فرمولها، الگوها، نرم افزارها و برنامه‌ها، ابزار و روشها، تکنیک‌ها و فرایندها، تالیفات منتشرنشده، روشهای انجام تجارت و داد و ستد، فنون، نقشه‌ها و فراگردها، اطلاعات مالی، فهرست مشتریان، طرحهای تجاری و امثال اینها است، که به طور مستقل دارای ارزش اقتصادی بوده و در دسترس عموم قرار ندارد و تلاشهای معقولانه‌ای برای حفظ و حراست از آنها انجام شده است.»

۳-۷- حریم خصوصی در قانون مدنی

در قانون مدنی نیز موضوع حریم خصوصی مورد توجه قرار گرفته و در چندین ماده به آن اشاره شده و حفاظت از آن تضمین شده است.

ماده ۹۷: برابر ماده ۹۷ «هر گاه کسی از قدیم در خانه یا ملک دیگری مجرای آب به ملک خود یا حق مرور داشته صاحب خانه یا مالک نمی‌تواند مانع آب بردن یا عبور او از ملک خود شود و همچنین است سایر حقوق از قبیل حق داشتن در شبکه و ناودان حق شرب و غیره» این ماده اجازه می‌دهد که شخصی که از قبل حق ورود به ملک دیگری را برای بردن آب یا عبور داشته وارد حریم دیگری شده و صاحب ملک و در واقع صاحب حریم حق منع او را ندارد.

ماده ۹۸: برابر ماده ۹۸ «اگر کسی حق عبور در ملک غیر ندارد ولی صاحب ملک اذن داده باشد که از ملک او عبور کنند هر وقت بخواهد می‌تواند از اذن خود رجوع کرده و مانع او بشود و همچنین است سایر از توافقات». ملاحظه می‌شود که صاحب ملک یا صاحب حریم باید حتماً به ورود دیگری به حریم ملک خود اذن داده باشد.

ماده ۱۰۰: برابر ماده ۱۰۰ «اگر مجرای آب شخصی در خانه دیگری باشد و در مجرا، خرابی بهم رسد به نحوی که عبور آب موجب خسارت خانه شود مالک خانه حق ندارد صاحب مجری را به تعمیر مجری اجبار کند بلکه خود او دفع ضرر را خود نماید. چنانچه اگر خرابی مجری

مانع عبور آب شود مالک خانه ملزم نیست که مجری را تعمیر کند بکله صاحب حق باید خود دفع مانع کند در این صورت برای تعمیر مجری می‌تواند داخل خانه یا زمین شود و لیکن بدون ضرورت حق ورود ندارد مگر به اذن صاحب ملک». ملاحظه می‌شود که حریم خصوصی بطور ناقص برای صاحب حریم یا صاحب ملک وجود دارد زیرا در آن حریم مجرای آب شخصی دیگری وجود دارد که او نیز به ناچار و برای نیازی که دارد باید پا به حریم ملک دیگری گذارد و چون راه دیگری غیر از آن ندارد باید به طریقی مورد حمایت قانون نیز قرار گیرد.

ماده ۱۳۶: در قانون مدنی در ماده ۱۳۶ در مبحث املاک چنین آمده است: «حریم مقداری از اراضی اطراف ملک و قنات و نهر و امثال آن است که برای کمال انتفاع از آن ضرورت دارد». علاوه بر موارد ذکر شده در مواد ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۳۰، ۱۳۳ و ۱۳۹ این قانون نیز به رعایت حریم خصوصی افراد اشاره شده است

۳-۸- فرمان هشت ماده‌ای بنیان‌گذار انقلاب اسلامی

فرمان هشت ماده‌ای حضرت امام خمینی (ره) در ۲۴ آذرماه ۱۳۶۱ به خاطر برخی گزارش‌های نقض حقوق شهروندان و حریم خصوصی توسط ارگان‌های دولتی و بخصوص قضایی و انتظامی صادر شد. دغدغه‌های رهبر انقلاب را که همگی به عنوان منابع حریم خصوصی و مصادیق آنها می‌باشند، به ترتیب ذیل بیان نمود:

۱- تأکید بر شرعی کردن قوانین و تصویب و اجرای سریع آنها به شرط این که از قوانین ضایع‌کننده حقوق مردم نباشد. ۲- سرعت در احراز صلاحیت قضات و دادگاه‌ها و تنفیذ اشخاص شایسته و صالح و تصفیة اشخاص فاسد و مفسد. ۳- رسیدگی قضات به دور از ملاحظه مقام طرف و بدون مسامحه و تعویق انجام گیرد.

- تمام ارگان‌های نظام ملزم به رعایت حقوق مردم هستند، این وظیفه مختص قوه قضائیه و متعلقات آن نیست.

- احضار و توقیف افراد بدون حکم قاضی و رعایت موازین شرعی جایز نیست و تخلف از آن موجب تعزیر است. ۴- تصرف در اموال منقول و غیر منقول افراد ممنوع است مگر به حکم حاکم شرع که آن هم باید مستند باشد. ۵- ورود به مغازه‌ها، محل کار و منازل

افراد بدون اذن صاحب خانه برای جلب یا به نام کشف جرم ممنوع است. ۶- هیچ کس حق ندارد به مردم اهانت کند یا مرتکب اعمال غیر انسانی - اسلامی شود. ۷- شنود تلفن، گوش دادن به نوار ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم جایز نیست. ۸- تجسس از گناهان غیر و دنبال اسرار مردم بودن جایز نمی‌باشد. فاش ساختن اسرار مردم جرم و گناه است.

۳-۹- لایحهٔ حمایت از حریم خصوصی

با توجه به قوانین که از آنها یاد شد می‌توان به این نتیجه رسید که یکی از حقوق مسلم شهروند در هر جامعه‌ای حمایت از حریم خصوصی آنهاست. لایحهٔ حمایت از حریم خصوصی نیز در این راستا و در جهت نهادینه نمودن این حق به عنوان یکی از پایه‌های ترین و اساسی ترین حقوق افراد، تنظیم شده است. در این لایحه انسان‌ها بنا بر فطرت خود، قلمروهایی را محدودهٔ خصوصی خویش می‌دانند و در آن پناه می‌گیرند. در این پناه‌گاه امن خصوصی است که زندگی و حیات برای آنان میسر می‌شود و «انسانیت» معنا و مفهوم می‌یابد؛ شخصیت و آبرو، ناموس، خانه، محل کار و اموال از آن جمله‌اند. ورود خودسرانه و بی‌ضابطه به این قلعۀ مقدس در حکم کشتن افراد و فرو ریختن دیوار انسانیت آنان است. لایحه حمایت از حریم خصوصی در ۷ فصل و ۸۳ ماده به تعاریف و کلیات، حریم خصوصی جسمانی، حریم خصوصی اماکن و منازل، حریم خصوصی در محل کار و حریم خصوصی در دو بخش اطلاعات و ارتباطات و نیز مسئولیتهای ناشی از نقص این حریم‌ها می‌پردازد. براساس بند ۱ ماده ۲ این لایحه حریم خصوصی افراد قلمرویی از زندگی هر شخص است که آن افراد یا با اعلان قبلی در چارچوب قانون انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند و بر آن نظارت نکنند و یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته باشند و آن شخص را در قلمرو وی مورد تعرض قرار ندهند. بنابر این تعریف البسه، جسم، اشیای همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل‌های کار و اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران حریم خصوصی محسوب می‌شوند. فصل دوم لایحه در چهار بند به حریم خصوصی جسمانی افراد پرداخته است. در این فصل تأکید شده است «کرامت انسانی و حقوق و آزادیهای ملازم با آن مصون از تعرض است و

هیچکس را نمی‌توان قبل از دستگیری یا پس از آن مورد بازرسی و تفتیش قرار داد مگر بر طبق قانون» بر اساس این تعریف ضوابط بازرسی بدنی از روی لباس و در آوردن لباس، تفتیش اندامهای داخلی انسان و نیز مقررات مشترک در زمینه حریم خصوصی جسمانی افراد مشخص شده است.

بر اساس لایحه حریم خصوصی اماکن خصوصی و منازل مصون از تعرض هستند و هیچ کس نمی‌تواند بدون رضایت مالک یا متصرف قانونی وارد مکان خصوصی یا منزل فرد شود. مطابق ماده ۱۸ فصل سوم این لایحه در زمینه حریم خصوصی اماکن و منازل، کار گذاشتن هر نوع وسیله پایش در اماکن خصوصی و منازل افراد بدون رضایت متصرف قانونی آنجا ممنوع است. ماده ۲۰ این لایحه نیز تصریح کرده است مجوز ورود به اماکن خصوصی و منازل آنها تنها در صورت وجود ظن قوی مبنی بر ضرورت این عمل مثل جلو گیری از وقوع جرم یا کشف متهم، آلات، ادوات، ادله جرم و یا جلوگیری از معدوم شدن ادله مربوط صادر می‌گردد. آن هم در صورتی که امکان تحقق اهداف یاد شده از سایر طرق قانونی فراهم نشده باشد در فصل سوم این لایحه توضیحات مبسوطی درباره اختیارات ضابطان قضایی برای تفتیش منازل و اماکن خصوصی فرد ارائه شده است.

مطابق ماده ۲۲ لایحه فوق چنانچه ضابطان در اجرای دستور مقام قضایی وارد مکان خصوصی یا منزل شوند مکلفند در چارچوب مجوز صادره عمل کنند و عدول از آن نقض حریم خصوصی محسوب می‌شود. بر اساس این لایحه ضابطان به هنگام ورود به اماکن خصوصی و منازل باید اوراق هویت خود را نشان دهند و اصل مجوز قضایی را به همراه داشته باشند. همچنین ضابطان مکلفند یک نسخه از مجوز را حسب مورد به مالک یا متصرف قانونی مکان یا منزل تحویل دهند و رسید آن را جهت درج در پرونده دریافت دارند.

در صورتی که مالک یا متصرف قانونی در مکان خصوصی یا منزل حضور نداشته باشند ضابطان می‌بایست جهت دسترسی به آنان تلاش متعارف به عمل آورند و اگر مالک یا متصرف قانونی را پیدا نکنند باید طی صورتجلسه‌ای تلاش‌های صورت گرفته را جهت درج در پرونده گزارش کرده و پس از ورود به مکان خصوصی یا منزل یک نسخه از مجوز را به آنجا الصاق نمایند. ماده ۲۵ لایحه نیز تصریح کرده است: «بازرسی و تفتیش اطلاعاتی که در هر نوع

منبع اطلاعاتی افراد ذخیره شده است تابع مقررات حاکم بازرسی و تفتیش اماکن خصوصی و منازل خواهد بود.»

نتیجه‌گیری

پس از بررسی قوانین مرتبط در زمینه حریم خصوصی مشخص شد که حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص مصون از هرگونه تعرض است و این مصونیت هر چند به صورت ضمنی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و قوانین کیفری داخلی، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، اعلامیه اسلامی حقوق بشر و اعلامیه جهانی حقوق بشر و سایر اسناد ملی و بین‌المللی به صراحت بیان گردیده است. همانطور که گذشت؛ حریم خصوصی یکی از بنیادی‌ترین مصادیق حقوق بشری است که از توجه به شأن و منزلت انسانی و ارزش‌های مبتنی بر انواع آزادی‌ها نشأت گرفته است. حریم خصوصی، نه تنها از آزادی و استقلال افراد حمایت می‌کند، بلکه وسیله‌ای است برای دفاع از آزادی و امنیت فردی در برابر دولت.

قلمرو حریم خصوصی به گونه‌ای است که افراد مایل نیستند دیگران بدون رضایت آن‌ها به آن وارد و یا نقض نمایند. بنابراین احترام گذاشتن به حریم خصوصی افراد به منزله یکی از اصول اولیه شهروندی ضروری است. این حریم، خصوصی‌ترین بخش زندگی افراد است که باید توسط سایرین نیز درک شده و مورد حمایت قرار گیرد. هیچ کس اجازه ورود به حریم خصوصی دیگران را ندارد و تعرض به آن تخلف و قانون شکنی محسوب می‌شود.

با به روز شدن فناوری اطلاعات و ارتباطات، بسیاری از مفاهیم، موجودیت‌ها، رفتارها و فعالیت‌های بشری در حال تغییر است. این در حالی است که وضعیت امنیت فضای تبادل اطلاعات کشور به ویژه در حوزه دستگاه‌های دولتی که پایش و کنترل حریم سایبر از سوی آنان جهت امنیت شهروندان و پیشگیری از وقوع جرایم ضروری است، نیاز به تقویت دارد که از دلایل آن می‌توان به فقدان زیرساخت‌های فنی و اجرایی برای ایمن‌سازی فضای تبادل اطلاعات و پیشگیری و تعقیب اشاره کرد؛ زیرا در عمل پایش در محیط سایبر همانند محیط فیزیکی جامعه نیست. زیرا این اقدام مستلزم دارا بودن ابزار و دسترسی به زیرساخت‌هایی است تا بتواند دولت را در نظارت و کنترل در فضای مجازی یاری کند.

منابع

الف) کتاب

۱. آشوری، محمد؛ (۱۳۸۸). آیین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ پانزدهم، تهران: سمت.
۲. آماده، مهدی؛ (۱۳۹۲). حمایت از حریم خصوصی، تهران: دادگستر.
۳. احمدلو، مونا؛ (۱۳۹۲). حریم خصوصی در فقه و حقوق ایران، تهران: مجد.
۴. احمدی، بابک؛ (۱۳۸۶). مدرنیته و اندیشه انتقادی، تهران: نشر مرکز.
۵. تابش، رضا؛ (۱۳۹۰). مبانی مشروعیت نظام جمهوری اسلامی، چاپ اول، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۶. طباطبائی، منوچهر؛ (۱۳۸۲). آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، تهران: دانشگاه تهران.
۷. علیزاده، اکبر؛ (۱۳۹۲). حقوق شهروندی اصحاب دعوی کیفری، ارومیه: انتشارات فانار.
۸. مکارم شیرازی، ناصر؛ (۱۳۸۵). ترجمه روان فارسی قرآن مجید. تهران: دارالقرآن الکریم.
۹. موالی زاده، باسّم؛ (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی حق حریم خصوصی در اسناد و رویه‌های بین‌المللی و نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مجد.

ب) مقاله

۱۰. جلالی فراهانی، امیرحسین (۱۳۸۷، زمستان). جنبه‌های حقوقی اقدامات کیفری بین‌المللی مجریان قانون در قبال جرائم سایبری. مجله مطالعات پیشگیری از جرم، ۸: ۴۳.
۱۱. حبیب زاده، محمد جعفر (۱۳۹۲، پاییز). الزامات حقوق بشری پلیس در زمینه حقوق و آزادی‌های شهروندان. مجله نظارت و بازرسی، ۳ (۲)، ۴۷.
۱۲. رحمدل، منصور (۱۳۸۴، بهار). حق انسان بر حریم خصوصی. مجله حقوقی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۷۰، ۴۳.
۱۳. سوادکوهی، سام (۱۳۸۲، پاییز). تحلیلی بر مقررات جزائی در ایران. مجله دادرسی، ۴۲، ۵.
۱۴. شهریار، حمید (۱۳۹۱، بهار). حریم خصوصی و جامعه اطلاعاتی. مجله علمی پژوهشی دانشگاه قم، ۳۴ (۸)، ۱۱۱.
۱۵. فروغی، فضل‌الله (۱۳۹۳، تابستان). مبانی ممنوعیت نقض حریم خصوصی در

- حقوق ایران و آمریکا. مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۳، ۱۴۵.
۱۶. مسعودیان، مصطفی (۱۳۹۱، پاییز). حمایت از حریم خصوصی اشخاص از منظر آیات و روایات. مجله تخصصی پژوهشهای میان رشته‌ای قرآن کریم، ۲ (۳)، ۸۸.
۱۷. نیس بام، هلن (۱۳۸۱، زمستان). حمایت از حق خلوت آدمیان در عصر اطلاعات (عباس ایمانی، مترجم). مجله پژوهش‌ها، ۲، ۱۹۸.
۱۸. ویژه، محمدرضا (۱۳۹۰، بهار). امنیت حقوقی به مثابه شرط تحقق امنیت قضایی. مجله راهبرد، ۵۸، ۱۰۵.

ج) پایان نامه

۱۹. اسدی، پیمان (۱۳۸۶). حقوق بورس اوراق بهادار (کارشناسی ارشد). دانشگاه تهران، تهران.

د) منابع انگلیسی

20. Ahmad Kamal. (2005). the law of cyber-space, Published by the United Nations Institute for Training and Research, Palais des Nations 1211 Geneva 10, Switzerland.
21. Arnason, vilhjalmur. (2004). Coding and Consent: Moral Challenges of the database project in Iceland. Bioethics.
22. Beauchamp, Tom I. Childress, James F. (2009). Principles of Biomedical Ethics. Oxford: Oxford.
23. Cyber Crime Strategy. (2010). Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department, by Command of Her Majesty.
24. Daniel, solve. (2008). Understanding privacy, Harvard university press, London, England.
25. Paul M. (1999). Schwartz, Privacy and Democracy in Cyberspace, Vanderbilt law revivew.
26. Seth, Faison (1999). In Beijing: A Roar of Silent Protestors," New York Times.
27. Westin, Alan. (1968). Privacy and Freedom, New York :Athenaeum.